

Julian Kałowski

"Uscita definitiva dall'istituto religioso dei professi di voti perpetui. Evoluzione storica e disciplina attuale", Janusz Kowal, Roma 1997 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 40/3-4, 265-270

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

jest to po prostu deklaracja faktu i jego konsekwencji. Ekskomunikowany bierze te konsekwencje na siebie, właśnie korzystając z wolności. Trudno mi też zgodzić się z rozumieniem wolności religijnej, jakie autor – w ślad za C. J. E r r a z u r i z e m – wyklada na s. 182. Oczywiście jest, że nie może być mowy o „prawie do odstępowania” – i nie o to chodzi. Wolność religijna nie jest pojęciem kanonicznym, lecz przedkanonicznym, wynika z prawa naturalnego. Przyjęcie chrztu nie ogranicza tej wolności, natomiast rodzi odpowiedzialność za przyjęty dar wiary.

Zgodnie z tytułem rozprawy (analiza k. 96 i 11) autor zamknął swe dociekania w ramach aktualnego stanu literatury kanonistycznej. Postawił jasne pytania, uzasadnił swą odpowiedź czyli tezę doktorską. Wykazał się kwalifikacjami na doktora.

Z drobniejszych uwag miałbym następujące: (1) W literaturze włoskiej przymiotnik *ecclesiastico* kojarzy się z (prawem) wyznaniowym, stąd tendencje, by pisać *ecclesiale*. (2) W wykazie źródeł niektóre wymieniono dwukrotnie: raz wyliczając je szczegółowo, następnie wskazując na zbiory (np. *opere patristiche* i *M i g n e*).

ks. Remigiusz Sobański

Janusz K o w a l, SJ, Uscita definitiva dall'istituto religioso dei professi di voti perpetui. Evoluzione storica e disciplina attuale, Roma 1997, ss.314.

Od początku istnienia zorganizowanych form realizacji rad ewangelicznych – pomimo wielkiej gorliwości pierwszych członków – zaczęły wyłaniać się różnego rodzaju trudności, które prowadziły do porzucania raz obranej drogi życia, co w pewnych okresach historycznych zdarzało się stosunkowo często.

Kościół, któremu została powierzona władza interpretowania rad ewangelicznych, ustanawia w oparciu o nie trwałe formy życia zakonnego. Dlatego też – jak zaznacza we wstępie Autor recenzowanej pozycji – zawsze czuwał on i czuwa, by ci, którzy złożyli śluby lub innego rodzaju więzy, dokładnie naśladowali Chrystusa, a także dbali o realizację nakreślonego przez założyciela celu i zadań wspólnoty. Najwyższa władza Kościoła katolickiego, mając na uwadze dobro instytutu i jego przyszły rozwój, stawiała też i stawia obecnie kandydatowi do instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostołskiego konkretne wymagania. Ta sama najwyższa władza Kościoła katolickiego oraz ustawodawcy partykularni określali również, jakie warunki muszą zostać spełnione, a także jakie formalności dopełnione, aby członek instytutu zakonnego mógł opuścić ten instytut lub zostać z niego wydalony.

Właśnie to ostatnie zjawisko jest przedmiotem rozprawy doktorskiej absolwenta Wydziału Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej, napisanej i obronionej na Wydziale Prawa Kanonicznego Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie.

Teza doktorska ks. Janusza K o w a l a SJ została poświęcona problemom prawnym związanym z dobrowolnym i definitywnym opuszczeniem instytutu zakonnego przez zakonników o ślubach wieczystych oraz po definitywnym ich inkorporowaniu do instytutu. Autor dokonuje w niej głębokiej analizy wspomnianych problemów prawnych w rozwoju historycznym, według wytycznych Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., przede wszystkim w świetle obecnie obowiązującego ustawodawstwa kościelnego. Ze względu na ewolucję historyczną samej instytucji opuszczania instytutu zakonnego Autor musiał – o czym pisze we wstępie – stosować różne metody naukowe, a więc historyczno-syntetyczną, porównawczą oraz analityczno-syntetyczną. Trzeba podkreślić, że analiza kwestii prawnych została dokonana w sposób wyczerpujący i metodologicznie poprawny.

Recenzowana dysertacja składa się z pięciu rozdziałów. Rozdział pierwszy obejmuje okres od początku istnienia monastycyzmu o zorganizowanym życiu wspólnym aż do roku 1123, czyli do Soboru Laterańskiego I. W rozdziale tym Autor dokładnie przeanalizował normy dotyczące interesującego go zagadnienia, zamieszczone w czterech wielkich regulach monastycznych – św. Pachomiusza, św. Bazylego, św. Augustyna i św. Benedykta. Dopiero w następnej kolejności przystąpił do szczegółowej analizy problemów związanych z dobrowolnym opuszczeniem instytutu. Taka kolejność badań wydaje się jak najbardziej uzasadniona, gdyż – jak zaznaczył Autor – późniejsze prawodawstwo dotyczące instytutów zakonnych, zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie, rozwijało się w oparciu o wytyczne wielkich zakonodawców. Ponadto byłoby dziwne, a nawet mało zrozumiałe prowadzenie badań naukowych o jakiegokolwiek instytucji zakonnej w średniowieczu, a nawet później, bez odniesienia się do początków życia zakonnego, czyli również do jego założycieli.

W dalszej części rozdziału pierwszego Autor skoncentrował się na ustawodawstwie soborów powszechnych, synodów partykularnych, prawie papieskim oraz prawie cywilnym wschodnim i zachodnim, szczególnie zaś rzymskim. To ostatnie – jak wiadomo – wywarło największy wpływ na rozwój niektórych instytucji kościelnych, w tym także i dobrowolnego opuszczenia instytutu zakonnego przez zakonników po ślubach wieczystych. W sposób wyczerpujący zostało omówione ustawodawstwo papieża dotyczące analizowanego zagadnienia. Wykazano również, że biskupi rzymscy nie tylko żywo interesowali się życiem zakonnym, lecz także czynnie je wspierali. Gdy zaś zachodziła potrzeba, wydawali zarządzenia, które miały służyć poprawieniu karnośći zakonnej, a tym samym i zwiększeniu skuteczności oddziaływania osób zakonnych na życie kościelne i świeckie.

Należy podkreślić, że Autor dokonał także porównania dokumentów papieskich odnoszących się do instytucji swobodnego opuszczania instytutu zakonnego przez członków po ślubach wieczystych z aktami prawnymi sławnymi i znanymi w historii życia zakonnego fundatorów i reformatorów.

Rozdział drugi rozprawy został poświęcony zagadnieniu odejścia z instytutu w okresie od Soboru Laterańskiego I (1123 r.) do zakończenia Soboru Trydenckiego, czyli do roku 1563. W tej części dysertacji Autor skoncentrował się nie tylko na ustawodawstwie soborów powszechnych oraz papieskim. W oparciu o dokumenty kościelne i dyskusje prowadzone przez licznych i sławnych uczonych, takich jak np. Rufin, Hugo od świętego Wiktora, Uggucio, Bernard z Pawii, Tancredus, Tomasz z Akwinu, Henryk z Susy, Jan Andrzejowy, dokonał również analizy doktryny dotyczącej ślubów uroczystych, gdyż w omawianym okresie tylko takie były składane, a także możliwości udzielania od nich dyspensy. Trzeba podkreślić, że analiza została przeprowadzona w sposób wyczerpujący i naukowo poprawny.

W rozdziale tym Autor wykazał w oparciu o materiały źródłowe, że w omawianym okresie w ustawodawstwie Kościoła katolickiego była utrzymywana wcześniejsza praktyka. Polegała ona na dążeniu do zachowania stałości życia zakonnego i wyrażała się w przeciwstawianiu się włóczęgostwu, swobodnemu opuszczaniu klasztorów, prowadzeniu życia samotnego, samowolnemu podejmowaniu obowiązków na dworach książąt etc. W tej części rozprawy wykazano również, że postępowanie Kościoła było do tego stopnia konsekwentne, iż nawet w przypadku zniesienia klasztoru lub całego zakonu zakonnicy mieli tylko możliwość pozostania w klasztorze aż do śmierci albo przejścia do innego zakonu. Należy zauważyć w tym miejscu, że nie istniała jeszcze wówczas instytucja sekularyzacji w dzisiejszym tego słowa znaczeniu.

Ta część rozprawy, tzn. rozdział drugi, zasługuje na uznanie jeszcze i z jednego powodu. Trzeba przypomnieć, że w pewnym okresie historii instytutów zakonnych panowała praktyka polegająca na tym, iż mnich przez złożenie profesji zakonnej był przyrównany do niewolnika, a tym samym uważano go za pozbawionego wszelkich praw. Następową więc śmierć cywilna, która powodowała niezdolność do podejmowania jakichkolwiek czynności prawnych. Dlatego też mnich nie mógł samowolnie opuścić klasztoru, czyli powrócić do życia w świecie. Otóż Autor wykazał w oparciu o dostępne mu źródła, że pomimo poglądów wymienionych wyżej uczonych oraz postępowania kompetentnych władz kościelnych, w pewnych ściśle określonych przypadkach istniały możliwości opuszczenia zakonu po ślubach wieczystych.

Rozdział trzeci dysertacji został poświęcony zagadnieniu opuszczania instytutu zakonnego po ślubach wieczystych w okresie od Soboru Trydenckiego aż do wejścia w życie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. Analizę

doktryny Soboru Trydenckiego dotyczącą życia zakonnego i potrzeby dokonania reformy podupadłej dyscypliny Autor poprzedził – co należy uznać za konieczne z punktu widzenia metodologicznego – omówieniem ogólnego poziomu życia zakonnego. W okresie tym panowała powszechna dekadencja życia zakonnego, która przejawiała się między innymi w częstym udzielaniu pozwolenia na przebywanie poza klasztorem, czyli poza domem zakonnym. Powodowało to upadek życia wspólnego, a w konsekwencji i życia zakonnego. Dlatego też Sobór Trydencki, chcąc przywrócić właściwy sens i znaczenie życiu zakonnemu, zwrócił przede wszystkim uwagę na zachowanie ślubów, w tym zwłaszcza ślubu ubóstwa, a także życia wspólnego. W tym celu zostały wydane odpowiednie zarządzenia. Autor przypomniał również o pładze polegającej na tym, że zakonnicy chcący uwolnić się od podjętych zobowiązań często zwracali się do Stolicy Apostolskiej z prośbą o uznanie ich profesji za nieważną.

W tym samym rozdziale trzecim Autor przeanalizował także szczegółowo doktrynę, ustawodawstwo oraz praktykę udzielania indultu odejścia z instytutu. W oparciu o dokumenty promulgowane przez Stolicę Apostolską wykazał ewolucję prawną, w wyniku której w kwestii udzielania pozwolenia na opuszczenie instytutu nastąpiła zmiana. Polegała ona między innymi na tym, że w okresie Soboru Trydenckiego i po jego zakończeniu norma i praktyka dotycząca opuszczania instytutu przez zakonników należała do kompetencji papieży i Dykasterii Kurii Rzymskiej. Natomiast w okresie do pontyfikatu Benedykta XIV (1740-1758) aż do początku wieku dwudziestego indult odejścia z zakonu był instytucją prawną uznaną i stosowaną w powszechnej praktyce Kościoła katolickiego.

Rozdział czwarty dysertacji poświęcono przepisom dotyczącym opuszczania instytutu zakonnego po ślubach wieczystych, zawartym w ustawodawstwie kościelnym od roku 1917, czyli od promulgowania przez papieża Benedykta XV Kodeksu Prawa Kanonicznego, aż do wydania Zbioru Jana Pawła II, tzn. do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. W rozdziale tym – podzielonym na dwie części – Autor przeanalizował najpierw zagadnienie definitywnego opuszczenia instytutu zakonnego w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., a następnie szczegółowo przedstawił zmiany wprowadzone przez Stolicę Apostolską w instytucji sekularyzacji od zakończenia Soboru Watykańskiego II do promulgowania Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.

Analizując instytucję sekularyzacji według Kodeksu z 1917 r., Autor wskazał na różnice między prawem dawnym a kodeksowym. Najważniejsza z nich dotyczyła podziału instytucji sekularyzacji na sekularyzację *ad tempus* i na sekularyzację *in perpetuum*, której nie przyjął Kodeks z 1917r. W ramach tego zagadnienia Autor zajął się definicją sekularyzacji, jej podmiotem, władzą kompetentną do udzielenia indultu sekularyzacji, motywami, czyli przyczynami, których zaistnienie pozwala zwolnić penitenta ze ślubów i po-

wrócić mu do życia w świecie, a także procedurą stosowaną przez Stolicę Apostolską oraz biskupa diecezjalnego. Najwięcej miejsca – zresztą słusznie – poświęcił Autor skutkom sekularyzacji. Podzielił je na skutki wspólne dla wszystkich zakonników opuszczających instytut po ślubach wieczystych i właściwe tylko dla posiadających święcenia (diakonatu lub kapłaństwa). Ostatniej z wymienionych kwestii Autor poświęcił odrębne rozważanie. I tak podkreślił, że indult sekularyzacji powodował, iż zakonnicy mający święcenia wyższe bez specjalnego indultu Stolicy Apostolskiej nie mogli godziwie wykonywać pewnych czynności. Nie wolno im było uzyskiwać beneficjów w bazylikach lub kościołach katedralnych, być wykładowcami w wyższych i niższych seminariach duchownych, na uniwersytetach i w innych instytutach posiadających od Stolicy Apostolskiej przywilej nadawania stopni akademickich, a także spełniać obowiązków lub urzędów w kuriach biskupich i domach zakonnych (zarówno męskich, jak i żeńskich), nawet w przypadku zgromadzenia zakonnego na prawie biskupim. W tej części rozprawy zostały również przedstawione skutki natury ekonomicznej wynikające z udzielenia indultu sekularyzacji.

W konkluzji rozważań na temat sekularyzacji według Kodeksu z 1917 r. Autor stwierdził, że powrót zakonnika do stanu świeckiego – i to zarówno będącego po ślubach prostych, jak i uroczystych – był instytucją nową w porównaniu z dawnymi przepisami.

Zamieszczone w Kodeksie z 1917 r. wytyczne dotyczące sekularyzacji były w następnych latach dokładniej precyzowane przez Kongregację Zakonów i Papieską Komisję do Autentycznej Interpretacji Kodeksu Prawa Kanonicznego. Dlatego też w okresie soborowym i posoborowym zaistniała potrzeba uporządkowania przepisów. Niektóre normy poprzedniego prawodawstwa uległy wówczas zmianom, zniesieniu lub uzupełnieniu. Jak stwierdza Autor, dokonywała tego głównie Kongregacja Zakonów i inne Dykasterie Kurii Rzymskiej, wydając stosowne reskrypty i dekrety. W dysertacji zostały uwzględnione wspomniane przeobrażenia w instytucji sekularyzacji, jakie zaszły w okresie soborowym i posoborowym. Autor przeanalizował szczegółowo procedurę Kurii Rzymskiej stosowaną przy udzielaniu indultu sekularyzacji (warto w tym miejscu przypomnieć, że w latach 1969-1978 instytuty zakonne opuściło 65.802 członków zakonów i zgromadzeń zakonnych podlegających Kongregacji Zakonów i Instytutów Świeckich), zajął się również dokumentami soborowymi i posoborowymi promulgowanymi przez Stolicę Apostolską, bezpośrednio odnoszącymi się do sekularyzacji, spośród których część pozostaje nadal w mocy.

Ostatni, tj. piąty rozdział pracy, jest ze względu na swoją problematykę najdłuższy. Przeanalizowano w nim aktualne prawodawstwo dotyczące dobrowolnego opuszczania instytutu zakonnego przez osoby po ślubach wieczystych. Autor słusznie przedstawił najpierw przebieg prac przygotowawczych związanych z kwestią dobrowolnego opuszczenia instytutu zakon-

nego, podejmowanych przez Papieską Komisję Kodyfikacyjną. Prace te poprzedzały promulgację Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.

W części pierwszej niniejszego rozdziału Autor zapoznał czytelnika z ewolucją różnych projektów proponowanych przez Komisję. Okazuje się, że według pierwotnych zamierzeń projektodawców indult odejścia członkowi instytutu po ślubach wieczystych mógł udzielić przełożony najwyższy za zgodą swojej rady, ale pod warunkiem, że będzie się ona składała przynajmniej z pięciu członków.

Część druga rozdziału piątego zawiera wytyczne Kodeksu z 1983 r. dotyczące omawianej materii. Autor przeprowadził tutaj szczegółową analizę kwestii prawnych związanych z dobrowolnym opuszczeniem instytutu przez członków będących po ślubach wieczystych. Szczególną uwagę zwrócił na następujące zagadnienia: pojęcie instytucji definitywnego odejścia, wyjaśnienie słowne i rzeczowe pojęcia indultu (indultum, indulgere) i odejścia (discedere, discessio), podmiot czynny (proszący o indult odejścia) i bierny odejścia (kompetentna władza kościelna), motywy, którymi powinien się kierować składający prośbę o indult odejścia, procedura, która powinna być zachowana przez zakonnika oraz przełożonych, procedura po udzieleniu indultu, notyfikacja i skutki indultu dla zakonnika i instytutu, powrót i możliwość ponownego przyjęcia, a także stan prawny zakonników posiadających święcenia, tj. diakonat lub kapłaństwo.

Oceniając pozycję naukową ks. Janusza K o w a l a, S.J., należy stwierdzić, że stanowi ona poważny wkład do prawodawstwa dotyczącego instytutów zakonnych, w tym przede wszystkim instytucji dobrowolnego opuszczenia instytutu. Szkoda tylko, że w języku polskim brakuje pozycji naukowych odnoszących się do poszczególnych instytucji życia zakonnego.

Ks. Julian Kałowski, MIC

Ks. Henryk M i s z t a l. Prawo kanonizacyjne według ustawodawstwa Jana Pawła II. Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu. Lublin – Sandomierz 1997, ss. 623.

Autor dzieła jest długoletnim profesorem prawa kanonizacyjnego, a także prawa wyznaniowego na Wydziale Prawa Kanonicznego i Świeckiego Katolickiego Uniwersytetu Ludowego, a jego prace, szczególnie z zakresu prawa kanonizacyjnego, dobrze znane w środowisku kanonistów, znajdują powszechne uznanie. Tym razem ks. prof. M i s z t a l obdarował kanonistykę obszerną pracą będącą rodzajem przewodnika po prawie kanonizacyjnym. Poza elementami obowiązującej procedury kanonizacyjnej, Autor omawia także instytucje prawa materialnego oraz historię procesu. Dołącza